

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ. 12

ДІАЛЕКТ І ПАМ'ЯТКА

Львів 2019

УДК 811.161.2'28-112

Д 44

Випуск дванадцятий репрезентує дослідження із проблем термінології, дериватології, лексикології, ареалогії, текстології в синхронійному та діахронійному аспектах, студії із питань історичного словотвору, морфології та лексикології на матеріалі українських пам'яток XV–XVIII ст. У збірникові подано лексикографічні матеріали – фрагменти словників вербальних символів, ойконімії, словника однієї говірки, а також пам'ятку 1667 року – працю Теодосія Софоновича. Традиційно рубрика «Огляди і рецензії» інформує про нові мовознавчі видання. Випуск містить також повну бібліографію наукових студій, архівних матеріалів, рецензій, опублікованих у 1–12 випусках «Діалектологічних студій» (2003–2019). Видання зацікавить передусім філологів, які досліджують проблеми функціонування української мови та її говорів у синхронії та діахронії, а також етнографів, істориків.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

відповідальні редактори:

доктор філологічних наук, професор Павло Грищенко

кандидат філологічних наук Наталія Хобзей

доктор філологічних наук, професор Григорій Аркушин

кандидат філологічних наук Наталія Багнюк

доктор габілітований, професор Міхаель Мозер (Австрія)

доктор філологічних наук Галина Наєнко

доктор габілітований, професор Дорота Кристина Рембшєвська (Польща)

доктор габілітований, професор Януш Рігер (Польща)

доктор філологічних наук, професор Іван Сабдош

доктор габілітований, професор Єжи Сероцьок (Польща)

кандидат філологічних наук Ірина Романина

кандидат філологічних наук Оксана Сімович

доктор габілітований, професор Любов Фроляк (Польща)

кандидат філологічних наук Наталія Хібєба

кандидат філологічних наук Тетяна Ястремська

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор філологічних наук, професор Лідія Гнатюк

кандидат філологічних наук, доцент Валентина Лєснова

Затвердила до друку Вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

За сприяння в реалізації цього наукового проєкту та за фінансову підтримку дякуємо Родині Хобзейів.

ISBN 966–02–2707–8 (серія)

ISBN 978–966–02–9089–1

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
© Обкладинка – М. Москаль

Блаżej Osowski. Jak w Wielkopolsce w XVIII w. nazywano ludzi ze względu na ich pozycję społeczną?	275
<i>How were people called in Greater Poland in the 18th century due to their social status?</i>	
Наталія Бягнюк. Мовні інструменти персвазії та сугесції в українських проповідях кінця XVI – початку XVII століть.	287
<i>Linguistic tools of persuasion and suggestion in Ukrainian sermons of the late 16th and early 17th centuries</i>	
Уляна Штанденко. Дієслівні деривати в Універсалі гетьмана Івана Мазепи в «Актах Полтавського полкового суду 1668–1740 рр.»	300
<i>Verbal derivatives in the Universal of Hetman Ivan Mazepa as recorded in the «Acts of the Poltava Regimental Court. 1668–1740»</i>	
Ольга Гайда. Специфіка семантики непохідних прийменників в українській мові XVI–XVII ст.	309
<i>Specific features of the semantics of non-derivative prepositions in the Ukrainian language of the 16th and 17th centuries</i>	
Юрій Осінчук. Релігійна лексика в українських пам’ятках XVII–XVIII ст. (на матеріалах «Історичного словника українського язика» за редакцією Є. Тимченка)	318
<i>Religious lexis in 17th- and 18th-century Ukrainian monuments (as based on the «Historical Dictionary of the Ukrainian Language» edited by Ye. Tymchenko)</i>	
Викторія Штефуца. Венгерське заимствовання на матеріалах українсько-молдавських грамот XIV–XV веков	341
<i>Hungarian borrowed words in Ukrainian-Moldavian charters of the 14th and 15th centuries</i>	
Тетяна Гуцуляк. Лексикографічні пам’ятки як джерело дослідження дериваційного потенціалу слова	350
<i>Lexicographical monuments as a source of studying the derivational potential of the word</i>	
Галина Сікора. Галицькі граматики як джерело дослідження львівського койне	368
<i>Halychyna’s grammar books as a source for studying Lviv koine</i>	

МАТЕРІАЛИ • MATERIALS

Наталія Хібеба. Матеріали до словника говірки села Росохи Старосамбірського району Львівської області (Є–Я)	379
Оксана Сімович. Словник вербальних символів: <i>Кінь</i>	423
Віра Котович. Астіоніми України, мотивовані відапелятивними антропонімами: матеріали до лінгвокультурологічного словника . . .	438
Галина Насенко. Праця Теодосія Софоновича «Выкла(д) ѿ цркви с(т), и ѿ црковныхъ речахъ. о службѣ Бжой, и ѿ Вечерни» 1667 року . . .	466

Тетяна Гуцуляк

Чернівці

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРИВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЛОВА

*Lexicographical monuments as a source of studying
the derivational potential of the word*

Дериваційні процеси мають важливе значення для розвитку лексико-семантичної системи української мови. «У новітній історичній дериватології визначальним є системний підхід, який послідовно враховує причиново-наслідкові закономірності співіснування явищ мови й тенденції їхнього розвою, обґрунтовані фактичним матеріалом» [Костич 2016]. Для дослідників у цьому аспекті визначальною стає джерельна база фіксування певних мовних явищ, яка відображає появу чи функціонування і твірних, і похідних одиниць. Сучасні наукові розвідки, пов'язані із проблемами історичного словотвору чи новітніх дериваційних процесів, дедалі частіше залучають для аналізу (попри вагомі різностильові та різножанрові писемні тексти) лексикографічні праці – як результат ґрунтовного добору та закріплення мовних одиниць різних періодів розвитку й становлення української мови. На думку П. Білоусенка, публікація словників, що репрезентують багатство української мови попередніх епох (етимологічні словники, кілька томів праслов'янського словника та ін.), перевидання низки лексикографічних праць 20–30-х рр. ХХ ст., які раніше були недоступними для дослідника, – усе це допомагає значно удокладнити наукові пошуки [Білоусенко 2014].

У цьому аспекті прискіпливої уваги дериватологів потребує визначна словникарська робота початку ХХ ст., яку В. Чапленко назвав видатним досягненням української лексикографії. Укладена найкращими на той час знавцями української мови, вона могла б стати міцною основою для дальшого нормального розвитку лексичного складу української літературної

мови, якби її не заборонили [Чапленко 1970: 420]. Ідеться, зокрема, про академічний «Російсько-український словник» (далі – РУС) за редакцією А. Кримського та С. Єфремова. Як дізнаємося зі вступного слова до словника, у підготовці його I тому під керівництвом А. Кримського брали участь В. Ганцов, Г. Голоскевич і М. Грінченкова; від квітня 1924 р., щоб пришвидшити видання, до роботи було запрошено другого головного редактора – акад. С. Єфремова, який відповідав за остаточне редагування III і IV томів (I том побачив світ 1924 р.; II – у трьох випусках – у 1929–1933 рр.; III – у двох випусках – у 1927–1928 рр.; а «матеріали 4-го (Р-Я) тому втрачені» [РУС]).

Однак вагомість і наукову цінність цієї лексикографічної праці українські мовознавці оцінили значно пізніше. Як зазначив Ю. Шевельов, унаслідок зміни політичного курсу уряду УРСР було знищено четвертий том академічного словника й заборонено раніше видані томи. Із приїздом в Україну П. Постишева (січень 1933 р.) і фактичним переходом комісаріату освіти в руки Андрія Хвилі попередню словникарську діяльність Академії наук було проголошено «шкідницькою», співробітників академічних лексикографічних інституцій було усунено від праці і здебільшого «виарештувано», а словники вилучено з ужитку [Шевельов 2008: 281].

Саме Ю. Шевельов (а згодом і В. Чапленко) був одним із перших «об'єктивних» дослідників із діаспори, який описав історію цього словника, дав оцінку принципів його укладання та наголосив на важливості засвідченого лексико-фразеологічного матеріалу. 1951 року науковець назвав РУС однією із двох монументальних праць, які мають значення авторитету й закону для української літературної мови; для фонетики і граматики – «Норми української літературної мови» Олекси Синявського (Харків, 1931 р.); для лексики – РУС. «Правда, під Советами ці книжки заборонені, бо вони не відповідають русифікаційній політиці влади, однаке для вільного українського слова вони й далі лишаються найвищим авторитетом у справі норм української літературної мови» [Шевельов 2012: 36].

Високу оцінку ця лексикографічна праця отримала й від попередніх, і від сучасних дослідників з огляду на представлену в ній реєстрову частину українських відповідників до російських слів; це лексико-фразеологічні одиниці, що відображають особливості живої української мови. Укладачі словника намагалися якнайповніше представити в ньому «багаті і мало ще досліджені лексичні скарби української мови», тому, як ідеться у вступному слові, «жаден ще словник, чи то українсько-російський, чи то російсько-український не мав такого контингенту слів українських» [РУС]. Чимало матеріалу дали записи нових слів із народних уст (понад 12 тисяч карток), із сучасної преси, художньої літератури та із живого мовлення української інтелігенції. Отже, РУС в українських перекладах

«живовидячки відбивав той великий поступ, що зробила українська літературна мова протягом останніх десятиліттів, а надто останніх років, коли вона сталася органом широкого культурного і державного вжитку» [Ibid.].

Такий підхід до роботи над словником А. Кримського, С. Єфремова й інших упорядників відображає усталені на той час засади, що сформува-лися в лексикографічній практиці, передусім у тогочасній роботі над термі-нологічними словниками. Ю. Шевельов у зв'язку з цим виділяє впливову й найчисленнішу етнографічну течію в мовознавстві, представники якої (Є. Тимченко, А. Кримський, С. Смеречинський, О. Курило, І. Огієнко) «шукали чистоти української мови в народній пісні й оповіді старих за-писів, а тим самим у своїх практичних висновках (ця течія) була виразно архаїзаторською» [Шевельов 2002: 13]. Загалом мовознавець виділяє дві школи – київську (пуристичну), представники якої орієнтувалися на на-родне розмовне мовлення, шукаючи питомих мовних засобів для форму-вання терміносистем, і поміркованішу харківську школу, мовознавці якої не відкидали потреби іншомовних запозичень, обстоюючи поєднання народних компонентів з асимільованими європейськими [подано за: Ма-сенко 2004: 23]. А. Кримський, за словами В. Чапленка, був найвиразнішим прихильником максимального використання засобів народної мови; під-тримував його і С. Єфремов, який ставився до реалізації такого завдання більш помірковано [Чапленко 1970: 420]. Тонке чуття глибинної народної основи української мови, добре знання її діалектних особливостей слу-гували базою наукових принципів, якими керувався А. Кримський в усіх сферах своєї наукової діяльності: і в питаннях нормування українського правопису, й у словникарській справі. У вступному слові до «Української граматики» (1907 р.) учений зазначає, що під час укладання постановив «користуватися самісінькою простонародною мовою, себто мовою селян. Тямуці люди знають, що народна селянська вкраїнська мова аж напрочуд багата: всякі тонкі одтінки, всякі абстрактні поняття зовсім легко переда-ються щирими народними словами або зворотами – треба тільки тії слова та звороти одшукати та знати» [Кримський 1907: 26].

Укладання РУСу в контексті таких підходів до унормування україн-ської літературної мови потребувало, за словами Ю. Шевельова, пошуку компромісу між народницьким напрямом з його орієнтацією на мову села і новою течією, яка бере до уваги також мову інтелігенції і допомагає її формувати [Шевельов 1998: 85]. До того ж на словникові позначилася, як вказує В. Чапленко, оборонна супроти російської мови тенденція – обминати запозичення із цієї мови [Чапленко 1970: 420]. Підготовлений і виданий за такими принципами словник на початку 30-х років ХХ ст. більшовицька влада визнала шкідливим і націоналістичним, як і загалом роботу Інституту української наукової мови (ІУНМ; після 1930 року – Ін-

ститут мовознавства при Академії наук). У спеціально підготовленій статті А. Хвилі йдеться, зокрема, про те, що: «на мовному фронті націоналістичні елементи роблять усе, щоб між українською радянською культурою та російською радянською культурою поставити бар'єр і повернути розвиток української мови на шляхи буржуазно-націоналістичні. Це робилося для того, щоб, користаючись українською мовою, виховувати маси в куркульсько-петлюрівському дусі [...] любови до козацької романтики, гетьманщини тощо» [Хвиля 2005: 115]. «Групу Єфремова–Кримського» засудили як контрреволюційну й буржуазну [подано за: Кочубей 1997: 147], а С. Єфремова визнано українським буржуазним націоналістом. У статті А. Хвилі висловлено звинувачення в тому, що його настанова «вносити націоналістичну течію в творення української мови» була втілена у практиці ІУНМ, термінам надавали переважно український вигляд, замінюючи загальноновживані спеціально вигаданими [Хвиля 2005: 116]. У т.зв. справі Союзу визволення України (СВУ), окрім С. Єфремова, були заарештовані й інші упорядники словника – В. Ганцов, Г. Голоскевич, А. Ніковський. А. Кримського ув'язнення тоді оминуло, проте після процесу у справі СВУ його було звільнено з усіх посад та усунено від викладацької діяльності, і хоча вчений залишався академіком, але «ніякої участі в академічному житті не брав, адже були ліквідовані всі сходознавчі установи ВУАН» [див.: Кочубей 1997; Пріцак 2014]. Незважаючи на складні життєві умови, 1940 року він погодився увійти до спеціальної Редакційної комісії для редагування російсько-українського словника, проте не зміг поступитися своїми науковими принципами, коли зрозумів, що ця робота пов'язана з русифікацією української мови. У листі від 4 травня 1941 року А. Кримський заявив про вихід зі складу комісії через незгоду з Інститутом мовознавства в підходах до створення словника: «Словник складено не попросту в обрусительному дусі (це було б ще півбіді): складено його зі свідомим напрямком систематично покалічити нашу мову, спотворити і перекрутити її структуру. [...] рішуче усуваюся од участі в словникові, де безшабашно гарцюють усякі мовокалічники та мовозасмітники. [...] Я рішуче бажаю бути непричетним до цього словника, а тим самим не відповідати морально за будь-які його лексичні і, надто, морфологічні факти» [цит. за: Кочубей 1997: 151; Корогодський 1990: 5]. Цього разу, порівняно з подіями більш як десятилітньої давності, наукова позиція вченого призвела до негативних трагічних наслідків.

Отже, РУС завдяки непохитній національній позиції та власне науковому підходові його упорядників та редакторів до методологічних принципів побудови перекладного словника й досі є неперевершеною лексикографічною працею, яка закріпила лексико-семантичні, фразеологічні, синонімічні прикмети української мови, виявлені передусім у

народному мовленні та почасти й в інших сферах її функціонування. Усі наступні російсько-українські та українсько-російські словники було укладено на засадах повного асимілювання української мови до російської. За спостереженнями Ю. Поздрань, «РУС не був включений до списку лексикографічних джерел цих словників» [Поздрань 2016: 285].

У сучасному українському мовознавстві активну увагу дослідників до матеріалів РУСу простежуємо після появи електронного видання цієї праці 2007 року, яке підготував О. Телемко завдяки частковій підтримці Наукового товариства ім. Шевченка в Америці та Фонду ім. Івана Романюка. У наш час РУС слугує вагомою джерельною базою питомої української лексики, яку сучасні мовознавці лише почали використовувати у словникарській роботі, зокрема для укладання академічного «Російсько-українського словника» (2011–2014 рр.), який підготували науковці Інституту української мови НАН України (керівник авторського проекту – І. Гнатюк) [Гнатюк 2014; Поздрань 2016], а також для аналізу важливих науково-практичних питань, пов'язаних із проблемами перекладознавства. За спостереженнями Л. Ткач, «Укладачі «Російсько-українського словника» 1924–1933 рр. були добре обізнані з усіма найбільш важливими джерелами української мови, зокрема – і з галицько-буковинськими, й виявили тонку інтуїцію щодо можливої запотребованості й застосування типово західних слів і зворотів для практики перекладного словництва й загалом практики перекладу» [Ткач 2007: 424]. Окрім цього, матеріали словника виявляють важливе значення словотвірних процесів (на базі питомих і запозичених основ) у розвитку й збагаченні словникового складу української мови. Це передусім відображено в намаганні укладачів у межах однієї чи різних словникових статей представити якнайбільше спільнокореневих похідних одиниць. Тому, на думку Є. Карпіловської, РУС є «не лише найгрунтовнішим на тепер російсько-українським словником, а й джерелом [...] взірцевих словотворчих моделей, мовних конструкцій та усталених висловів, зразків запозичування іншомовних слів та їх адаптування до системи української мови» [Карпіловська 2008: 115].

Однією з помітних рис словника є використання похідних лексичних одиниць, які своєю морфолого-семантичною структурою відображають особливості асоціативно-образного сприйняття елемента дійсності, підкріпленого впливом національних та культурно-історичних чинників. У процесі таких словотвірно-номінативних процесів з'являється вторинний чуттєво-зоровий образ позначуваного, двоплановий характер якого формується на основі мисленневих механізмів аналогії, встановлення подібності чи суміжності, що ґрунтуються на метафоричних та метонімічних моделях. Як наслідок – виникають похідні слова з образним значенням, або образна похідна лексика, яка має певний ступінь емотивності. Аналіз

образних дериватів української мови ще не отримав всеохопного вивчення особливостей їхньої морфологічної будови та семантичної структури і спорадично представлений теоретичними положеннями у працях В. Горпинича, О. Селіванової, Т. Лагути, О. Тилик та у статтях М. Глуховської, В. Калька, О. Олексенко, Л. Тарновецької й О. Юркевич-Репіної [детально див.: Гуцуляк 2017]. Появу й функціонування образних дериватів пов'язуємо передусім з народнорозмовним мовленням, яке часто залежно від комунікативних настанов мовців наділене певним емоційно-експресивним забарвленням. У цьому аспекті матеріали РУСу є вагомим і надійним джерельною базою для закріплення таких мовних одиниць.

Об'єктом аналізу є відсубстантивні образні деривати, а саме похідні прикметники, дієслова, прислівники та іменники. Однією з притаманних ознак РУСу є закріплення в українській перекладній частині прикметникових утворень із суфіксами *-уват-*, рідко *-ист-*, *-аст-*, *-ач-*, *-ов-*, *-ськ-*, які передають значення подібності. У сучасній українській мові семантично спеціалізовані якісні ад'єктиви з формантом *-уват-* (подекуди з ускладненим варіантом *-куват-*) формують основу конститuentів поля подібності (див.: праці О. Безпояско, К. Городенської, А. Грищенко, М. Тимченко та ін.). Значна частина таких прикметникових дериватів (понад 200 лексичних одиниць, за нашими попередніми підрахунками на підставі низки базових лексикографічних праць) належить до образно-характеризувальних назв, морфолого-семантична структура яких фіксує образно-метафоричне сприйняття й позначення ознак, властивих певним елементам дійсності [Гуцуляк 2017]. Образні уявлення, закріплені такими номінаціями, часто відображають специфічне, притаманне конкретній культурно-мовній спільноті світосприйняття. Мабуть, саме ця особливість прикметників із суфіксом *-уват-* поряд з іншими причинами ідеологічного характеру вплинула на те, що в кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. використання таких слів у лексикографічній практиці як відповідників російських прикметників із кінцевими основами *-подобный*, *-образный*, *-видный* визнали «націоналістичним шкідництвом у питаннях словотвору української мови», культивуванням «свого одмітного» і було прийнято ліквідувати надмірне поширення суфікса *-уват-*: «Слова з складником *-подібний* обминалися в словниках, очевидно, не без певної націоналістичної тенденції відмежуватися від схожості з російською мовою [...] Відділ ухвалив не обминати в українській мові слів із складником *-подібний*, [...] ліквідувати надмірне поширення суфікса *-уватий*, залишивши його як основний відповідник до російського суфікса *-оватый*» (Хроніка НДІМ (Науково-дослідчого інституту мовознавства) 1933–1934 рр.) [цит. за: Масенко 2006: 156]. Окрім залучення дериватів із формантом *-уват-* до термінологічної сфери, у якій дослідники простежують високий рівень варіативності про-

стих суфіксальних і композитних утворень із компонентами *-подібний*, *-видний* [Южакова 2014], вони є важливою частиною загальноновживаного словника або ж відображають особливості розмовного, діалектного мовлення й лише деякі з них є застарілими чи рідковживаними лексемами.

Поява двопланового образного змісту у відсубстантивних прикметникових дериватах відбувається внаслідок асоціативно-образного зближення двох концептуальних сфер, одна з яких пов'язана з обраною для називання ознакою певного елемента дійсності й співвідносна з мотивованим словом, а інша – обрана відповідно до творчого пошуку аналогії, подібності та суміжності, а також комунікативних намірів мовця, вказує на найбільш відповідну ментальну структуру знань, співвідносна з мотиватором. Найпродуктивнішою моделлю формування образних уявлень є артефактна метафоризація, репрезентована в мові творенням образних ад'єктивів на основі мотивувальних слів, що належать до різних груп назв предметів, створених людиною.

У пропонованій розвідці для аналізу обрано відсубстантивні прикметники, для яких твірною базою послужили назви побутових предметів, господарських інструментів, знарядь праці. Здебільшого це похідні із суфіксом *-уват-*, рідше *-ат-*, *-аст-*, *-ист-*, що є відповідниками до російських слів з компонентами *-видний*, *-образний*, а саме: *бочкуватий* – рос. *бочкообразный* [РУС: 55]; *веретенуватий* – рос. *веретенообразный* [Ibid.: 87]; *гакуватий*, *гачкуватий* (про письмо) – рос. *крюковатый*, *крючковатый*, *крюковидный* [Ibid.: 868]; *гвинтуватий* – рос. *винтообразный* [Ibid.: 107]; *гвіздкуватий* (*цвяхуватий*) – рос. *гвоздеобразный* [Ibid.: 220]; *коритуватий* (про лісову дорогу) – рос. *корытообразный* [Ibid.: 814]; *коробкуватий* (*коробуватий*) – рос. *коробоватый* [Ibid.: 806]; *коромислуватий* – рос. *коромыслообразный*, *коромысчатый* [Ibid.: 808]; *кошикуватий* (*кошуватий*) – рос. *корзинообразный* [Ibid.: 800]; *лійкуватий* – рос. *воронкообразный* [Ibid.: 142]; *ложкуватий* – рос. *ложковатый*, *-видный*, *-образный*, *ложчатый* [Ibid.: 963]; *мітлуватий* (*мітелкуватий*) – рос. *метловатый* и *метловидный* [Ibid.: 1064]; *мішкуватий* (*міхуватий*, *лантухуватий*) – рос. *мешковатый*, *мешковидный* [Ibid.: 1068]; *окадькуватий* (про товсту жінку) – рос. *коренастый* [Ibid.: 800]; *пляшкуватий* – рос. *бутылковидный* [РУС: 68]; *торбинкуватий* – рос. *мешковидный* [Ibid.: 1068].

Використання інших афіксів для закріплення в морфолого-семантичній структурі значення подібності простежуємо в ад'єктивах *драбинчастий* (про судини) – рос. *лестничный* [РУС: 928]; *коліщатий* – рос. *кругообразный* [Ibid.: 928]; *мітластий*, *мітлистий* (про овес, бороду) – рос. *метловатый* и *метловидный* [Ibid.: 1064]; *кужелястий* – рос. *конусообразный* [Ibid.: 790].

Для багатьох лексем РУС, на жаль, не подає стилістичного маркування та контекстів їх вживання, що ускладнює встановлення синтагматичних зв'язків та ознак, за якими відбулося уподібнення. Проте, беручи до уваги аналіз інших дериватів, для яких такі зв'язки відомі, можемо припустити, що часто це подібність за формою, розміром і за зовнішнім виглядом. Не всі зафіксовані в РУСі образні похідні одиниці зі значенням подібності закріпилися в пізніше виданих словниках [пор.: СУМ; ВТССУМ; СУМ-20], які, зокрема, не подають таких суфіксальних утворень, як *веретенуватий*, *гвинтуватий*, *звіздкуватий* (*цвяхуватий*), *кошикуватий*, *коліщатий*, *коритуватий*, *коробкуватий* (*коробоватий*), *коромислуватий*, *ложкуватий*, *мітлуватий* (*мітелкуватий*), *кужелястий*, *пляшкуватий* та ін.

Деякі з наведених лексем (або ж їхні фонетичні чи словотвірні варіанти) були в раніше виданих словниках [Жел.; СУМЯ; СГ] (див.: табл. 1).

Можна припустити, що похідні одиниці із суфіксом *-уват-* (*гвинтуватий*, *звіздкуватий* (*цвяхуватий*), *кошикуватий*, *коробкуватий*, *коромислуватий*, *ложкуватий*, *пляшкуватий*), що не увійшли до інших лексикографічних праць, упорядники та редактори РУСу утворили відповідно до моделі творення слів «основа іменника + *-уват-*» у межах продуктивного для української мови словотвірного типу з дериваційним значенням подібності.

Таблиця 1

веретенуватий – рос. <i>веретено-образный</i> [РУС: 87]	–	веретенистий [Жел. I: 63; пор.: ЕСУМ I: 354]; веретенуватий [ЕСУМ I: 354]
коліщатий – рос. <i>кругообразный</i> [РУС: 928]	колісчастий – 1) Круглий. <i>Сонце круглобоке як кавун, а не як корж; бо коли б воно було тільки колісчасте, а не опукле, то ми б побачили завжди повний круг</i> [СГ II: 269–270]	колісчастий, колісчатий «колісний; виготовлений, намальований з кільцями» [Жел. I: 358; пор.: ЕСУМ II: 514]
коритуватий (про лісову дорогу) – рос. <i>коритообразный</i> [РУС: 814]	коричуватий – коритообразний, усянний ритвинами. <i>Дорога в Лісі коричувата</i> [СГ II: 284]	коричуватий «им'ющий подобіє корыта» [СУМЯ: 379; пор.: ЕСУМ III: 21]
коробкуватий (коробуватий) – рос. <i>коробоватый</i> [РУС: 806]	–	коробчатий «им'ющий сходство съ коробкой» [СУМЯ: 380; пор.: ЕСУМ III: 33]

кужелястий – рос. <i>конусообразный</i> [РУС: 790]	–	кужіловатий «конусоподібний, конічний» [Жел. I: 387; пор.: ЕСУМ III: 125]
мітлуватий (мітелкуватий) – рос. <i>метловатый</i> и <i>метловидный</i> [РУС: 1064]	мітластий – схожий на метлу, широкій (о бороді). <i>Із-за борід, мов куц лози,</i> <i>мітластих</i> [СГ II: 433]	мітластий, мітлатий «схожий на мітлу; з великими мітелками» [Жел. I: 444; пор.: ЕСУМ III: 446]

Формування асоціативно-образних зв'язків на базі культурно-практичного досвіду, пов'язаного з повсякденним веденням господарської, хатньої роботи, різних промислів, стало підставою творення відіменникових дієслівних дериватів, твірними одиницями для яких послужили традиційні, подекуди й мало вживані в наш час назви предметів побуту та знарядь праці, наприклад: *веретено* (*веретенитися, зверетенитися, заверетенити*) [РУС: 89, 398, 453], *коцюба* (*коцюбити (-ся), закоцюбити, накоцюбитися, скоцюбити, покоцюбити*) [Ibid.: 414, 812, 1212, 1293], *козуб* (*козубіти*) [Ibid.: 975], *кужіль* (*кужілити (-ся), накужілитися*) [Ibid.: 736, 875], *макітра* (*макітритися, замакітритися*) [Ibid.: 435; 862], *макогін* (*обмакогонити*) [Ibid.: 1744, 1831], *плуг* ((до-, при-, про-) *плуганитися*) [Ibid.: 59, 270, 330, 362, 2496], *решето* (*решетувати, по(з)решетувати*) [Ibid.: 652], *теліга* (*теліжитися*) [Ibid.: 362, 2020], *шило* (*шилити, зшилити, зашилити*) [Ibid.: 196, 261, 498] та ін.

Образне значення дієслів виникає внаслідок переосмислення лексичного значення іменника – об'єкта порівняння – і репрезентує метафоричний спосіб відображення дійсності. Семантична й морфологічна структура образних дериватів тісно пов'язана зі словотвірною мотивацією, яка ґрунтується на асоціативній співвіднесеності дії з предметом – традиційним еталоном порівняння, із предметом – типовим знаряддям дії, чи рядом предметів, які належать до контексту дії в широкому значенні. Часто формування образно-мотиваційних відношень відбувається через встановлення подібності до зовнішніх ознак предметів (їхнього вигляду, форми, розміру та ін.); наприклад: *коцюбити* (*скоцюбити*), *покоцюбити*; *коцюбитися* (*скоцюбитися*), *покоцюбитися* «фаміл. корчити (-ся), скорчити (-ся); (о многом) покорчити (-ся); рос. *корчить (-ся), скорчить (-ся)*» [РУС: 812–813]. Значення наведених дієслів відображає зв'язок 'надавати чи набувати кривого, зігнутого, скорченого вигляду, схожого до *коцюби* 'знаряддя у вигляді насадженого на держак залізного прута з розплесканим і загнутим кінцем для перемішування палива в печі й вигрібання з неї жару, попелу' [СУМ IV: 314]. Актуалізацію ознаки, пов'язаної з загнутою, кривою формою цього предмета, простежуємо під час творення

прикметника *коцюбатий* «скорченний на подобіє «коцюби», т.е. кочерги» [СУМЯ: 387; ЕСУМ III: 64], а також у процесах семантичної деривації: *коцюба* «названіє вола съ выступающими впередь и расходящимися въ стороны рогами, концы которыхь загнуты наружу» [СГ II: 295].

Ознака загнутої форми коцюби разом з увлєненнями про закладий, застиглий, зігнутий у такому вигляді предмет слугували базою для творення дієслів *кацюбнути*, *закацюбнути* (*закацюбнути*), *закацюбити* зі значенням ‘застигати, холонути, дубіти, задубіти, закладати (від холоду, страху та ін.)’, рос. *застывать, застыть, задревянесть* [РУС: 414, 503]; пор.: *коцюбнути* «те саме, що *клякнути 1*; *дубіти*» [СУМ IV: 314]; *закоцюбнути*, *закоцюбити* «розм. те саме, що *заклякнути*. *Ноги Леонідові в поганих чоботях закоцюбли, як в ополонці* (О. Гончар)» [СУМ III: 162].

Появу значення ‘комизитися, норовитися, опинатися, пручатися та ін.’ для дієслів *коцюбитися*, *накоцюбитися* (рос. *кочевряжиться, ломаться, наробениться, наламывать* и *наламливать, наломать*) [РУС: 829, 966–967, 1276, 1282, 1293], що пов’язане з виявом характеру, поведінки, пояснити значно важче, оскільки воно не безпосередньо стосується зорового образу предмета, як у попередніх випадках, а потребує залучення відомостей про культурно-історичне тло твірної лексеми. На думку О. Рахіліної, предметні імена можуть мати такі важливі, глибинні характеристики, які часто не «вміщаються» в рамки традиційної семантики і закріплюються тільки на когнітивному рівні [Рахіліна 2008: 6]. Отже, можна припустити, що вияв вище названих ознак лише асоціативно пов’язаний із дією «згинати, вигинати, вигинатися» і тому таке зіставлення понять стало можливим. З іншого боку, підґрунтям появи семантики ‘комизитися, норовитися, опинатися, пручатися та ін.’ могла слугувати давня базова метафора, яка фіксує зв’язок «предмети кривої форми (у т. ч. *коцюба*, *клюка*, *ковінька* та ін.) – хитрощі (чаклунські, ворожбитські дії)» і яка із часом розвинулася в метафоричну модель «надавати кривої форми – говорити, чинити, діяти хитро, підступно». Цю модель в українській мові реалізують низка іменникових, дієслівних метафор та фразеологічні вислови; наприклад: *закручувати* – говорити хитромудро; *кривити* – чинити несправедливо; *викручуватися* – говорити неправду; *крутити голову*, *крутити словами* та ін. [детально див.: Кіс 2000].

Загалом засвідчені в РУС образні деривати, утворені на базі лексеми *коцюба* та асоціативно-образних зв’язків, пов’язаних із цим предметом, отримали подальше лексикографічне опрацювання й закріплені в нормативних словниках української мови. Проте матеріали РУСу дають змогу доповнити образну словотвірну парадигму твірного слова *коцюба* префіксальними утвореннями, які не засвідчені в інших працях, як-от: *покоцюбитися* (скорчитися, покорчитися) [РУС: 813] і *накоцюбитися*

(накомизитися, наопинатися) [Ibid: 1470]. Намагання упорядників РУСу подати якнайбільшу кількість похідних утворень до слів різних частин мови є притаманною ознакою цього словника, зокрема щодо багатства похідної дієслівної лексики, варіантних прикметникових утворень, віддієслівних іменників та ін. [пор.: Карпіловська 2008].

Формування образно-мотиваційних відношень через встановлення подібності до зовнішніх ознак предметів (їх вигляд, форма та ін.) виявляємо й для відсубстантивних дієслів *обмакогонювати*, (*обмакогонити*), *обмакотирювати* (*обмакотирити*), *обмакот(р)ижитися* – «обстригати (-ся), пообстригати дуже низько: *Оце обмакотирили (обмакогонили) хлопця, що й тіло світиться* (Харк.); рос. *остригать, остричь, остричься, обловашивать, обловашить*» [РУС: 1744, 1831]. В основі асоціативно-образних зв'язків закріпилася подібність дуже коротко підстриженої (підголеної) голови до макогона – дерев'яного стрижня із потовщеним заокругленим кінцем, яким розтирають у макітрі мак, пшоно тощо [СУМ IV: 603]. В українській мові відомими є стійкі народні порівняння *лисий як макогін; облісів як макогін* [ССНП: 86].

Фіксує РУС також дієслова *обмакотирювати* (*обмакотирити*), *обмакот(р)ижитися*, утворені від *макотира* 'макогін' [Жел. I: 424], попри це, не можна відкидати і зв'язку цих лексем із фонетично видозміненими варіантами слова *макітра* – *макотер*, *макотерт*; як зазначають укладачі ЕСУМу, поява таких численних фонетичних варіантів зумовлена деетимологізацією складного слова [ЕСУМ III: 366].

Про давню традицію українців «підголювати чуприну на голові досить високо з усіх боків, залишаючи волосся на тімені» йдеться у праці Хв. Вовка «Студії з української етнографії та антропології» [Вовк 1995: 158]. Творення дієслів *обмакогонити*, *обмакотирити*, *обмакот(р)ижитися* первинно було пов'язане зі звичаєм стригти волосся «під макітру», «цебто в кружок, коли волосся підстригають рівно навколо цілої голови (без воріт). Щоб таким способом обстригти волосся якомога рівніше, пацієнтові на голову насаджують макітру та підстригають всі кінці, що їх видно з-під країв макітри» [Вовк 1995: 158]. Окрім цього, була ще зачіска *під ворота* чи *у скобки* з вирізом на лобі вище очей [Ibid.: 158], або, як подають укладачі РУСу, можна було стригти *під каганця* (переклад до рос. *подстригать в скобку*), *під ринку* [РУС: 1831].

У сучасній українській мові образні деривати *обмакогонити*, *обмакотирити* вживають на позначення дії 'дуже коротко підстригати волосся, залишаючи голою потилицю', наприклад: ... *подамся додому, вечоринку згуляю; під ранок батько обмакогонить ручною машинкою, два роки все згоять* (Є. Пашковський) [КУМ]. Ці лексичні одиниці відсутні в СУМі; представлені вони у «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка

[СГ III: 17], в ЕСУМі та ВТССУМі із маркуванням «жартівливе, діалектне» [ЕСУМ III: 367; ВТССУМ: 810].

Приклади образних дієслівних похідних утворень, пов'язаних з твірною базою – іменником *шило*, мав би містити IV том словника, який, на жаль, було знищено. РУС фіксує суфіксальні й конфіксальні деривати: *шилити (зишилити) губи* 'випинати, випнути, віддувати'; рос. *выпячивать губы, сжав в одну точку* [РУС: 196–197]; *зишилити губы* 'стиснути, зашити губи'; рос. *сжать губы* [Ibid.: 261]. Мотивувальною ознакою могла слугувати подібність стиснутих, випнутих губ до шила, що звужується до кінця; пор.: *шило* 'інструмент у вигляді загостреного металевого або кістяного стержня з ручкою, який використовується перев. для проколювання дірок' [СУМ XI: 452].

Творення дієслова *зашилити* (руку в що, під що) 'засунути, шурхнути рукою' – *зашилце у кишеню руку*; рос. *засовывает, засоватъ и засунуть (что во что, под что); зашилений (у что, подсунений под что)*; рос. *засунутый* [РУС: 498–499] – ґрунтується на дещо інших асоціативно-образних уявленнях, а саме на особливостях використання *шила* у професійній сфері.

У сучасних лексикографічних працях (СУМ, ВТССУМ і СУМ-20) такі образні деривати відсутні, мабуть, з огляду на часові та стилістичні особливості їх вживання; пор.: *зилити* 'вип'ятити губи, стиснувши в одну точку' [ЕСУМ VI: 421]; *Та ще й губи зилить, кепкуватъ би то, бридкий, з старої людини* [СГ II: 190].

Закріплення названих відсубстантивних дієслів у матеріалах РУСу, як і значної кількості інших образних засобів, зокрема й морфологічних дериватів української мови, дає змогу доповнити словотвірні парадигми образних похідних одиниць та уточнити, розширити реєстр мотивувальних ознак, пов'язаних із тією ж твірною основою. Саме такі особливості простежуємо для іменника *шило* як твірної бази образних дериватів, для яких виокремлюємо ад'єктивну, дієслівну, субстантивну й адвербіальну зони у складі парадигми. Без матеріалів РУСу ця парадигма була б неповною.

Ад'єктивну зону становлять похідні одиниці *шилуватий* 'який має форму шила, схожий на шило' [СУМ XI: 452]; *шилуватий* «о палке, древесномъ стволе: съуживающійся къ одному концу, подобно шилу: *Шилувата ліска на обруч не здатна*» [СГ IV: 494]; *шилцьоватий* 'такий, що має форму шила', *шилчастий* 'подібний до шила' [ЕСУМ VI: 421].

Дієслівну зону формують, як було зазначено вище, деривати *шилити (зишилити) губи, зашилити* [РУС: 196–197, 261, 498] та дієслово *шилитися (під кого)* «заискивать у кого. *А він так шилиться під пана, така думка – дастъ землю*» [СГ IV: 494].

Конструктивно зв'язане значення дієслова *шилитися* передбачає зв'язок із прийменниковою конструкцією *під* + *З.в.* В українській мові

такі граматичні зв'язки (чи наявність префікса *під-* у морфологічній будові слова) непоодинокі щодо формування значення 'підлещуватися', 'догоджати заради власної вигоди', що своєю чергою передбачає наявність семантичних компонентів 'хитрувати', 'намагатися здобути довіру', 'підкорити собі', 'схилити на свій бік'. Зокрема такими структурно-семантичними особливостями наділені стали вислови та дієслівні форми, пор.: *стелитися під ноги* 'догоджати кому-небудь, принижуючись та втрачаючи людську гідність' [ФСУМ II: 861]; *підвернути під спід* (кого) 'підкорити кого-небудь чийсь волі' [ФСУМ II: 631]; *підшитий (підбитий) вітром (лисом)* 'дуже хитрий' [ФСУМ II: 641]. Упорядники РУСу наводять низку синонімних дієслівних відповідників з префіксом *під-* до російських слів: «заискивать, заискать – *підлещуватися, підлеститися до кого, підлизуватися, підлизатися до кого, піддобрюватися (піддобрятися), піддобритися до кого; підстилатися, підмоцуватися під когось*; заискивать (у женщин) – *підсипатися, підлабузнюватися (підлабузнитися) до жінок*» [РУС: 423]; «засмастити, засмастить – (склоняють на свою сторону словами) *підмогоричувати (підмогоричити) когось; (подарками, взятками) підмаслювати, підмаслити комусь лапу, підмазувати, підмазати когось*» [РУС: 448]; пор.: *підмоцуватися, підсипатися, підмогоричувати* 'до когось, рідко під когось, перен., фам. входити у чие-небудь довір'я, задобрювати, підкуповувати і т. ін. когось' [СУМ VI: 459–460]; 'перен., фам. догоджати, лестити кому-небудь, прагнучи домогтись чогось, залищючись' [СУМ VI: 499]; 'розм. підкуповувати могоричем' [СУМ VI: 458]. До того ж, у матеріалах РУСу фіксуємо образні дієслова, утворені від основи слова *хліб*: *хлібити* (кому), *підхлібляти (підхлібити)* (кого) 'лестити, підлещувати кому', 'загоджувати, улещати когось' [РУС: 448, 984]. Структурно-семантичні особливості похідних одиниць з твірною основою *-хліб-* як таких, що були активно вживаними в західноукраїнському варіанті літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст., детально описала Л. Ткач. Дослідниця також вбачає одним із чинників, пов'язаних із дериваційними процесами, контамінацію семантики і структури фразеологічних зворотів (*підійти під ласку* 'приобретать, приобрести чью-либо любов, благосклонность' [СГ III: 387]; *бути на ласкавому хлібі* 'жити з милості інших, бути під чиею-небудь опікою') та моделі творення слів *під-добрюватися, під-лещуватися* як словотвірну базу для дієслова *під-хлібляти* [Ткач 2007: 475].

Усі наведені міркування дають підстави вважати, що на становлення семантичних та структурних особливостей дієслова *шишитися* вплинуло кілька чинників: формування уявлень про процесуальну ознаку 'підлещуватися, піддобрюватися' відображає асоціативно-образні зв'язки з особливостями використання певних типів *шила* в роботі, зокрема й такого, яким потрібно просилити нитку (чи інший матеріал) попід щось. Напри-

клад, *підленне шило* використовують для обшивання підошов та устілок [ВТССУМ: 957]; пор.: *підліпати* 'приліпати знизу', *підліпайло* 'підлабузник', *підлепливий* 'підлесливий' [ЕСУМ III: 239]. Морфолого-семантичні особливості дієслова *шилитися* залежать від контекстуально-граматичних зв'язків цієї лексичної одиниці, що відображають типові для української мови формальні та граматичні засоби вираження певного типу семантики.

Образні деривати *шилити*, *зишилити*, *зашилити* не тільки доповнюють парадигму дієслівних утворень від іменника *шило*, а й дають підстави розглядати цю твірну базу як таку, що зумовила формування різнотипних асоціативно-образних зв'язків, реалізованих у дериваційних процесах різними мотивувальними ознаками.

До субстантивної зони дериватів, утворених від іменника *шило*, зараховуємо лексему *шильник*¹ 'багаторічна трав'яниста болотяна рослина, що має бульбоподібне стебло з пучком шпичастих листків на верхівці' [СУМ XI: 452]. Як припускають етимологи, назва цієї рослини (молодильник; частуха) є похідною одиницею від *шило* і мотивована загостреною шилоподібною формою листя [ЕСУМ VI: 415]. У ВТССУМі зафіксовано ще одне значення слова, появу якого також пов'язуємо зі словотвірними процесами, *шильник* 'молодий самець козулі чи оленя, роги якого мають форму шила' [ВТССУМ: 1620].

Засвідчено також назви птахів, утворені за подібністю хвоста й дзьоба до шила, а саме: *шилохвіст* «рос., зоол. острохвостка» [РУС: 1833], *шилохвіст*, *шилохвіст* 'птах родини качиних, що має видовжений тулуб з голчастим хвостом' [СУМ XI: 452], *шиловайка* «кривоклювка (*Recurvirostra avocetta*)» [Жел. II: 1089], 'орн. шилоклювка, чоботар' [ЕСУМ VI: 415], *шилодзьобка* 'птах родини сивкових з довгим тонким дзьобом, загнутим догори' [СУМ XI: 452].

Асоціативно-образні зв'язки із шилом, які реалізують подібність за зовнішніми особливостями предмета (витягнута форма), виявлено під час творення морфолого-синтаксичного деривата – прислівника *шилом*: *шилом їхати* «їхать, запрягши лошадей гуськомъ» [СГ IV: 494]. У СГ фіксуємо й іншу адвербіальну лексему, утворену за схожим принципом, *ціпом їхати* «ехать двумя дошадьми, вместе впряженными, изъ которыхъ одна маленькая, другая большая» [СГ IV: 433].

В іншому контексті – *Я побачив жіночу постать перед собою, люту та страшну. Ніс гострою швайкою схилився униз, а підборіддя кривим шилом піднялося вгору* (Панас Мирний) [СУМ XI: 452] – образні зв'язки пов'язані ще й з особливою загнутою формою шила на кінці. Вживання іменника в синтаксичній позиції атрибутивного прислівника способу дії (рідко іншого типу) призводить до появи в його семантичній структурі компаративного дериваційного значення (образного порівняння), фор-

мальним виразником якого є суфікси *-ом-* (*-ем-*); *-ою-* (*-ею-*). Вважаємо, що образний розмовний прислівник *шилом* перебуває на синтаксичному ступені адвербіалізації, який ще не передбачає виокремлення лексеми із прислівниковим значенням у словниках.

Важливим і цікавим є той факт, що укладачі РУСу добирали до російського прислівника *гуськом* притаманні українській мові відповідники і, попри нейтральне слово *низкою*, запропонували також образні одиниці *ключем*, *у колосок*: *Коні запрягли в колосок, бо дорогу геть снігом замело* [РУС: 265]; пор. також: *дим кужелем* – рос. *дым клубами* [РУС: 350]; аналогічні асоціативно-образні зв'язки, а відповідно – і стійкість певних уявлень передають і дієслівні утворення: рос. *клубиться* – *дим клубочеться*, *клубиться*, *кужелить(ся)*: *Дивлюсь, коли з-за садка дим кужелить* (Лубенщ.); *Чад і дим з нори кужелиться* (Полтавщ.) [РУС: 736–737]. Російський прислівник *кругом* (*идти кругом*, о телах небесных) перекладено *іти колом*, *колесом*: *Колесом сонечко, колесом вгору йде* (Пісня) [РУС: 859]. Наведені образні прислівникові деривати, закріплені в матеріалах РУСу, засвідчують, що упорядники та редактори словника послідовно намагалися відобразити в ньому питому рису української мови – здатність передавати непроцесуальну ознаку, що схожа (аналогійна) до ознаки іншого денотата, за допомогою адвербіальних лексем з порівняльно-уподібнювальною семантикою, утворених на основі безприйменникових форм орудного відмінка.

Висновки

1. Закріплення в матеріалах РУСу живої народної мови дає змогу підтвердити, що творення образних дериватів (зокрема на базі іменникових основ) було притаманною питомою ознакою розвитку лексико-семантичної системи української мови.
2. Аналіз засвідчених цією лексикографічною працею похідних одиниць з образним змістом суттєво збагачує реєстр твірних основ, залучених у дериваційні процеси описаного типу, підтверджує типовість словотвірних моделей, що послужили основою творення прикметникових, дієслівних, прислівникових дериватів. До того ж похідні утворення, представлені в РУСі, доповнюють образні словотвірні парадигми, які попередньо вдалося сформувані на базі лексичного матеріалу, закріпленого в різних лексикографічних джерелах.
3. Специфіка РУСу як перекладного словника дає змогу простежити відмінні та спільні особливості у формуванні образних мотиваційних відношень в обох мовах та засвідчує намагання укладачів словника відтворити притаманні ознаки світосприйняття українців, що виявляються у процесах номінації через вибір твірної бази та формування образно-мотиваційних зв'язків.

4. Перспективи подальшої роботи над лексичним складом РУСу пов'язуємо не тільки із дослідженням народнорозмовного мовлення, широко представленого в цій праці, а й з особливостями використання української мови в інших галузях, зокрема в мовленні інтелігенції.

ДЖЕРЕЛА

- ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь; ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1989. Т. 3: Кора–М / укл.: Р. В. Болдирев [та ін.]. 552 с.
- Жел. – Желеховский С., Недільский С. Малоруско-німецкий словарь: у 2 т. Львів, 1886.
- КУМ – Корпус української мови. Лінгвістичний портал. Mova. info. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209> (дата звернення: 29. 08. 2017).
- РУС – Російсько-український словник / ред. А. Кримський та С. Єфремов. Київ: Держ. вид-во України–УАН, 1924–1933. Т. 1–3. Київ: К.І.С., 2007. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Krymskyi_Ahatanhel/Ros-ukr_akademichnyi_slovyk.pdf (дата звернення: 20. 01. 2018)
- СГ – Словарь української мови: у 4 т. / упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. Київ: Наук. думка, 1996–1997.
- ССНП – Юрченко О. С., Івченко А. О. Словник стійких народних порівнянь. Харків: Основа, 1993. 176 с.
- СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
- СУМЯ – Яворницький Д. І. Словник української мови. Т. I (А–К). Катеринослав: Слово, 1920. 412 с.
- СУМ-20 – Тлумачний словник української мови: в 20 т. (електронна версія Українського мовно-інформаційного фонду НАН України). URL: <http://test.ulif.org.ua> (дата звернення: 29. 08. 2017).
- ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 1999. 984 с.

ЛІТЕРАТУРА

- Білоусенко 2014 – Білоусенко П. І. Підсумки і перспективи дослідження динаміки афіксальної деривації українського іменника. *Українська мова*. 2014. № 4. С. 145–154.
- Вовк 1995 – Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 336 с.
- Гнатюк 2014 – Російсько-український словник: у 4 т. / упоряд.: І. С. Гнатюк, С. І. Головашук, В. В. Жайворонок та ін. Київ: Знання, 2011–2014.

- Гуцуляк 2017 – Гуцуляк Т. Є. Образно мотивовані прикметники української мови (на матеріалі відсубстантивних дериватів із суфіксом -уват- (-юват-)). *Virtus: Scientific journal* / гол. ред. М. А. Журба. 2017. № 13. С. 159–165.
- Карпіловська 2008 – Карпіловська Є., Кочерга О., Мейнарович Є. Українська наукова мова в академічному «Російсько-українському словникові» за редакцією А. Кримського та С. Єфремова. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми української термінології*. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2008, № 620. С. 110–116.
- Кіс 2000 – Кіс Т. Є. Формування метафоричної парадигми у процесі еволюції базової метафори. *Мовознавство*. 2000. № 4–5. С. 52–60.
- Корогодський 1990 – Корогодський Р. Документи з фонду обмеженого користування. «Запротоколюйте мою заяву...». *Літературна Україна*. 1990, 11 січня. С. 5.
- Костич 2016 – Історія української мови. Словотвір. Ч. II. Прикметник (проект) / упоряд. Л. М. Костич, Р. О. Коца, В. В. Німчук. Київ, 2016. 130 с.
- Кочубей 1997 – Кочубей Ю. Присутній «відсутній» А. Кримський. Наукова діяльність А. Ю. Кримського в 30-ті роки. *Східний світ*. 1997. № 1–2. С. 146–152.
- Кримський 1907 – Крымский А. Е. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья. Москва, 1907. Т. 1. Вып. 1. 545 с.
- Масенко 2004 – Масенко Л. Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. Київ: Вид. дім «КМ Академія», Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 2004. 163 с.
- Масенко 2006 – Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / упоряд.: Л. Масенко та ін. 2-ге вид., доповнене. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 399 с.
- Поздрань 2016 – Поздрань Ю. В. «Російсько-український словник» за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова як джерело перекладних словників ХХ – ХХІ ст.: офіційний статус та лексикографічна критика. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. праць*. Хмельницький, 2016. Вип. 10. Т. 2. С. 281–287.
- Прицак 2014 – Прицак О. В. Кримський Агатангел Юхимович. *Енциклопедія сучасної України: у 30-ти т. / ред. кол. І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України*. Київ, 2014. Т. 15: Кот – Куз. С. 441–442.
- Рахіліна 2008 – Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость. Москва: Русские словари, 2008. 416 с.
- Ткач 2007 – Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Частина 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку. Чернівці: Книги – ХХІ, 2007. 704 с.
- Хвиля 2005 – Хвиля А. Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / упоряд.: Л. Масенко та ін.* Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 113–132.

- Чапленко 1970 – Чапленко В. Історія нової української літературної мови (XVII – 1933 р.). Нью-Йорк, 1970. 448 с.
- Шевельов 1998 – Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 208 с.
- Шевельов 2002 – Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2002. 132 с.
- Шевельов 2008 – Шевельов Ю. Так нас навчали правильних проізношень. *Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2 кн. Кн. I. Мовознавство / упоряд. Л. Масенко*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 280–334.
- Шевельов 2012 – Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.). Київ: Темпора, 2012. 664 с.
- Южакова 2014 – Южакова О. І. До питання перекладу українською мовою російських ад'єктивів з компонентами *-подобный, -видный, -образный*. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології*. 2014. № 791. С. 36–42.